

APPENDIX

DE RELIGIONE NATURALI, ET REVELATA.

Articulus Novus.

In articulo de Pantheismo alterum de religione naturali, & revelata promissimus, in quo Atheorum, ac Deistarum errores fusius exponerentur, ac expositi confutarentur. Ut autem Lectori satisfaciamus, & apta methodo procedamus, hunc articulum quatuor in capita distribuimus: In primo de utilitate, necessitate, ac divinæ religionis origine agemus; in altero naturalem religionem existere adversus Atheos, & Deistas nonnullos demonstrabimus; in tertio de possibilitate, convenientia, necessitate, atque existentia divinæ Revelationis contra alios Deistas tractabimus; & quoniam nulla unquam gens fuit, quæ religionem quam haberet, Deo non referret acceptam, in quarto capite certos, atque perspicuos characteres exponemus, & demonstrabimus quibus vera religio à falsa secretatur; atque hos in sola Christi religione reperiri, ostendemus.

Caput Primum.

De utilitate, necessitate, & origine Religionis.

Religio Ciceroni à relegendo, Lactantio, & Augustino à religando, aliis vero à re, & eligendo dicta est. Expensis omnibus religionis muneribus, omnes has originationes probat Angelicus Doctor, quia actus quos religio præscribit, frequenter in corde repetendi, ac veluti relegendi sunt; quia per religionem, quodam pietatis vinculo Deo adstringimur, & religamur; & quia religionis usu, quod negligenter amisimus, iterum eligimus. Religio revelata dicitur ea, quam Deus hominibus per externam revelationem demonstravit. Naturalem vero religionem vocamus illam, quam natura per usum rationis suggerit, atque inculcat. Atque hæc ita defini potest: *Virtus, qua homo ex humana, & divinæ nature consideratione obligatur, ac propensum se sentiat ad debitum Deo honorem, cultumque exhibendum per officia à divina Providentia recte rationis usu præscripta, spe præmiorum, metusque alterius vitæ suppliciorum.* Definitio hæc apta, ac satis perspicua videtur, sed clarior fiet, dum in secundo capite singulas ipsius partes demonstrabimus.

Primum caput in duas dividimus partes; In prima parte confutabimus Epicureos, Cardanum, Hobbesium, atque Baillium, qui religionem privatis hominibus, ac humano generi noxiam, & inimicam esse asseruerunt; atque inter hos Baillius eo devenit, ut eam, nequidem societati civili, atque reipublicæ utilem esse existimaverit. In altera vero parte de religionis origine agemus contra duplex Atheorum genus; eorum scilicet, qui cum Sysipho apud Critiam, ut refert Sextus Empiricus lib. 6. contra Phisicos, religionem à callidis legum latoribus excogitatas asserunt, ut efferas homines metu Numinis in officio continerent; & eorum, qui ajunt, homines ignorantia ductos supremam invisibilem omnium rerum causam primum finxisse, metu deinde perterritos ex insolitis phænomenis terrorem excitantibus, adorare eam, & colere cœpisse; atque callidos demum legum latores, præmia, pœnasque alterius vitæ confixisse.

Pars prima.

De utilitate, ac necessitate Religionis.

Ut melius intelligatur, quæ commoda ac bona sint, quæ religio hominibus affert, notandum duximus, hominem in triplici statu considerari posse, nam vel solus concipitur, vel cum hominibus pari auctoritate politerentur, vel ut Principi, sive Magistratibus subest. Primus dicitur status solitarius in quo homo propriæ conservationis, ac solius corporis, animique sui cu-

ram gerit; Alter status societatis naturalis, in quo homo natura ipsa duce societatem cum aliis inerat hominibus, in qua sola natura dictata sequatur: Tertius vero status est societatis civilis, quam homines per conventiones, & pacta illa inierunt, quibus se obligaverunt ad leges eorum exequendas, qui civitati vel reipublicæ præsumunt, ac leges ferunt, aliaque constituunt, & jubent, quæ ad commune bonum expedire videantur. Si unus præsit, reipublicæ status monarchicus dicitur; Si soli Optimates, Aristocraticus; Si omnes Patres familias, Democraticus; Mixtus denique, si cura reipublicæ, vel penes Principem simul sit, & optimates, vel penes hos, & Populi Electos simul, quemadmodum nunc in Anglia, ac in Romana olim republica sub regibus fuit. His præmissis sit,

Propositio prima.

Religio singulari hominibus, & naturali eorumdem societati maxime utilis est.

Dem. prima pars. Utile homini est quicquid eum perficit, atque ad beatam vitam agendam ducit. Nam homo, ut res qualibet, ad perfectionem tendit, & felicitatem maxime appetit. Religio vero ad perficiendum hominem ut beatam vitam agat, plurimum confert. Nam religio monetur Deum parentem optimum, beneficentissimum, potentissimum, ac infinite sapientem, vitæ, corporisque nostri Dominum esse, qui præcipit, ut vitam servemus, eaque adhibeamus, quibus perfici corpus, animusque possit, aut virtutum, morumque præcepta præscribit, quæ ad ea servanda, tum fiducia ipsius in dubiis, & adversis præsidii, tum jucunda bonorum alterius vitæ expectatione, allicit, atque æternorum suppliciorum metu quodammodo impellit. Quæ cum ita se habeant, quis non videt, religionem per optimi parentis amorem, quem excitat, & per præcepta, quibus nostri conservationem, ac virtutem procurare jubet, in perfectionem nos inclinare, per supremum censorem, quem representat, ad eandem nos incitare, per spem, quam affert supremi illius præsidii in adversis, & æternorum bonorum allicere; ac demum per suppliciorum metum fortius ad perfectionem, & virtutem impellere?

Si religio valida hæc ac virtutem incitamenta præbet; ergo ad beatam vitam agendam maxime utilis est. Nam præter quam quod, Epicuro quoque fatente, sine virtute felices esse non possumus, explorata res est, sola nos virtute affectus regere, & moderari, ac eorum cohibere impetus, quibus turbamur, ac miserissimi sumus: solam virtutem securitatem conscientie parere, quæ remorsus, atque internos conscientie laniatus excludat, quæque jucundam delectationem afferat; atque hæc solam esse, quæ de omnium hominum approbatione, quam enixe cupimus, securus nos reddat.

Dem. altera pars. Bonum maximum, quod homines in naturali societate exoptant, est pax, ac tranquillitas illa, quæ ex securitate oritur, qua quisque persuasus sit ab aliis hominibus amari, atque ex iis neminem ipsi futurum molestem, sed omnes ad beneficiendum esse paratos. Hæc felicitas est, quam in societate sperare homines possunt. Quis vero non videt, ex sola religione bona hæc sperare homines posse? Sola enim hæc est, qua homines sese obligari credunt ad mutuum amorem, & ad alios non faciendam, quæ sibi fieri nolint; Idque ex præcepto supremi potentissimi Numinis, quod omnia videt, quodque infallibili auctoritate sua præcepta servantibus immensa bona spondet, violantibus vero æternam demonstrat supplicia. Hæc vero plurimum possunt ad securitatem conciliandam, qua felicitas constat. Tolle religionem in statu naturali, nulla homines se obstringi lege putarent ad alios amandos, pacta servanda &c. sed quisque sola utilitate ac voluptate moveretur. Ubi tum securitas esset? Quis non metueret, ne homines datam fidem infringent, ne bona propria subriperent, ac vitæ etiam insidiarentur, dum voluptati, aut utili optato bono impedimento esset? Tunc enim homo homini inimicus ut lupus esset, ut naturalem

ipsis statum sublata religione descripsit Hobbesius; Ergo sine religione homo in statu naturali quæcumque bellua miserior esset, ut est manifestum. Est ergo.

Opponunt duo sophismata. Primum ajunt, religionem homini inimicam, & noxiam esse quia summam ei felicitatem adimit in eo positam, ut voluptate liberrime fruatur; deinde anxiam alterius vitæ sollicitudinem secum ferre, ac metum superni Censoris omnia videntis, & æterna minantibus supplicia; Qui metus cum perpetuo homines cruciet, miserimos facit. Addit Baillius, hæc ex corrupto ac malo humanæ naturæ fomite prodire, ideoque nonnisi malam esse.

Hæc sunt superbiorum hominum præcipua adversus totius humani generis persuasionem argumenta, sibi illis potius, quam responsione digna. Nam, ut incipiam à primo, religio non solum timorem inculcat, sed etiam amorem superni, beneficentissimi Numinis, & summe boni, ac talem amorem, quod solum felices in hac quoque vita esse possumus, ut nos alibi demonstravimus; ac præterea spem affert præsidii in dubiis, & adversis, ac jucundam bonorum alterius vitæ expectationem. Metus vero ille quo timemus, ne supremo displiceamus Numini, neve ipsius iram subeamus, atque alterius vitæ supplicia, ad illa omnia nos impellit, quæ ad beatam vitam agendam sint necessaria, & ad ea cavenda, quæ noxia sint, quæque privata, & publicæ felicitati obsint. Itaque si Atheis omnibus societas civilis utilis est, quia per leges metumque penarum in officio homines continentur; cur utilis religio non erit, quæ tanta ad felicem in societate vitam incitamenta præbet? Nec turbulentus est metus ex religione ortus, sed cum suavi atque jucunda spe conjunctus, cum ex Deo sit summe sapiente, bono, justo, misericorde, qui infinita sapientia ad beneficiendum utitur, quantum incommutabilis divinæ sapientiæ, atque justitiæ ordo patitur.

Sollicitudo autem illa, quæ anxios nos facit de vita futura, à vitiiis hominem retrahit, sibi, ac societati noxiis, & ad virtutem incitat, quæ humanæ felicitatis præcipuum instrumentum est. Metus vero, qui hinc oritur, placidus est in probis justisque viris, atque jucunda bonorum expectatione temperatus. Et in solis improbis turbulentus est, atque excrucians, cum ii laniatus conscientie exure nunquam possint. Sed id pœna peccati est, ac per intimum sensum natura ipsa nos monet, esse quoddam divini supremi officis instrumentum, quo de malo facta monemur, & ad vitia declinanda, ac virtutes sanctandas incitatur.

Corollarium.

Atque hinc patet, officia, quæ religio præscribit, instrumenta quædam esse, quorum usu homo perficitur, adque ad tranquillam vitam agendam ducitur. Quamobrem Athei respuendo religionem utuntur intellectu ac voluntate sua, contra id, quod eorum naturæ utile est, ac bonum, & contra constitutum in natura ordinem faciunt, cum res qualibet homine inferior usatur iis, quæ sunt ad suum bonum & perfectionem, inquit Raymundus de Sabauda, Athei vero intellectu & voluntate ad suum damnum, & destructionem utuntur. Ex quo apparet, quàm inepte prophanus Baillius asserat, probabilis esse, religionem esse malam & falsam, quia natura malorum errorumque fons est. Nam si religio bonum ac verum bonum, cujusmodi virtus est, homini procurat: ergo religionis usu homo in perfectionem tendit; Homo ergo dum natura duce religionem servat ac sequitur, res omnes alias, quæ in mundo sunt, imitatur. Quis vero corruptas depravatasque res dicat, quæ certis legibus in debitam perfectionem feruntur.

Scholion.

Facile ex dictis intelligere est, Athæorum vitam omnium miserissimam; Nam sine religione, qua ad virtutem incitantur, vitiiis laxant habenas, quæ perniciet

sunt hominum; Omnium in se hominum odium atque iram conciliant, tum ob contentam religionem, quæ omnibus quidpiam divinum habetur, tum quod ab omnibus veluti manifesti inimici jure meritoque reputantur, utpote qui nulla se obstringi lege, ac sola voluptate, & utilitate regi opinantur, ac denique nulla bonorum spe, sed sola effreni vitiorum licentia ducti, tot religionis bonis privantur, ac certo damnationis æternæ periculo sese exponunt. Hinc stulti in Scripturis, & à Patribus appellantur, quia hypothesim amplectuntur, quæ si vera statueretur, nihil aliud afferre ipsis posset, nisi privationem bonorum, quæ commemoravimus, & desperationem; si vero sit falsa, ut revera est, ad æterna illos supplicia trahit: *Doctrina hæc*, ajebat Auct. Homiliar. quæ Clementi Romano tribuuntur, *quamvis fabula esset, cum pia sit, vitæ non esset inutilis. Singuli enim dum expectant futurum erga te Deo cuncta insipientis judicium ad temperate vivendum majorem impetum capiunt. Quod etsi vera est doctrina, æterna supplicio liberat eum, qui vitam moderatam traxerit, simulque pro beneficio largitur futura à Deo bona æterna, & ineffabilia.*

Propositio secunda.

Religio Societati civili utilis est, eaque sublata, illius vinculum, ac fundamentum coarctatur.

Dem. civilis societatis vinculum in mutua obligatione situm est inter supremum imperantem, & populum, quia hic sese adstrictum credit ad obsequendum legibus, magistratibus, ac iis, quæ Princeps pro bono reipublicæ jubet, & qua Princeps obligatum se credit ad protegendos cives, eorumque securitatem, ac bonum commune procurandum. Religio vero ad hujusmodi fovendam obligationem plurimum confert; Nam ii per religionem jurejurando obstringuntur, hoc est, vocando in susceptæ obligationis testem Deum, qui omnia videt, qui officia inde orta adimplere jubet, quique per præmia, ac æterna supplicia ad omnia præstanda impellat. Hic optime Cicero: *Quis non videat, inquit, quàm multa firmantur jurejurando? Quantæ salutis sint fœderum religiones? Quàm multos divini supplicii timor à scelere revocet? Quàm sancta sit civium inter ipsos societas, Deo immortalis interposito, tum judice, tum teste?*

Kursus perfecta respublica esse nequit, nisi boni præmia invitentur, mali autem pœnis coercerentur, ut Solon apud Ciceronem *Epist. 15.* ad Brutum, Licurgus, Pythagoras, Anacharsis, ac reliqui sapientes Legumlatores tradidere. Religione posita, præsto sunt bonis civibus præmia à potentissimo, ac supremo bonorum Domino promissa, ac malis parata supplicia; Hæc vero sublata, ubi bona sunt, quæ cives omnes, tum palam, tum privatim ad officia præstanda invitent? Ubi supplicia pro delictis, de quibus Magistratibus nec constet, nec constare possit? Accedit etiam in restra præmiorum penarumque distributione non plus, quam operantis animus attendi oportere; voluntas vero hominis soli Deo, quem religio præmiorum largitorem, malorumque vindicem demonstrat, explorata est. Desunt denique in republica præmia, quæ civibus singulis tribuantur, ut est manifestum; Ergo necessaria religio est, quæ hujusmodi defectus suppleat, quæ optimi censoris omnia intuitus amore, ac præmiorum spe, singulos alliciat, quæque coercet singulos, parati supplicii metu.

Atque hinc altera quoque pars facile patet; Nam spes præmii, metusque supplicii affectus sunt, per quos cives ad officia obligantur, ideoque pars satem vinculi civilis societatis; sublata vero religione, hujusmodi affectus plerumque desunt, ut ex dictis patet. Ino deest etiam persuasio illa, qua summi imperantes, & Cives sese obligatos credant ad promissa servanda, & officia præstanda. Quis enim ad quidpiam sese adstringi credit, sine superiore, qui jubet, qui vetet, quique præmia, atque supplicia ostendat, ac dare possit? Quæ ratione, sublato Deo, summi imperantes, ac Cives mu-

mutuo sese obligatos crederent, in iis positi circumstantiis, in quibus sibi metipsis tantum reddendam rationem putarent?

Scio, Baillium confugere ad honestatis, & virtutis ideam, quam ex finis societatis consideratione, sibi homines fingant, & qua ad promissa servanda, ac reliqua præstanda societatis officia obstringi se credant. At hæc vera obligatio non est; nam hæc ratione homo à se ipso obligaretur per propriam cogitationem, nec quemquam agnosceret, cui reddendam rationem esse, & à quo reprehendi ac puniri posse, putaret. Vera autem obligationis notio duas necessarie personas exhibet, quarum altera præcepto, promissis, minisque alteram liget. Accedit etiam, quod eadem ratione, qua homo seipsum ligare, solvere quoque semetipsum posset. Quis vero non videat, hanc non obligationem, sed obligationis figmentum esse nullius Societati utilitatis?

Deinde falsum est, religione sublata, homines iusti, honestique rationem servare. Liqueat id ex impiis Epicuri, Hobbesii, Spinosæque hypothesebus, quibus religione sublata, sola voluptas, & utilitas, æqui iustique mater constituitur, ut nos in altera parte exponemus. Hinc omnes fere Ethnicorum sapientes cum Cicero *l. 2. de nat. Deor.* prædicant: *Sublata religione, fidem etiam, & societatem humani generis, & una excellentissimam virtutem Iustitiam tolli necesse est. Et quidem iure meritoque; nam fingere sibi nequeunt homines honestatis virtutisque notionem, nisi distinguant inter privatam & publicam utilitatem, inter bonum civitatis & reipublicæ, ac bonum proprium, ut etiam ipse Baillius lateri cogitur. Ubi vero in multitudine hæc distinctio occurrit? Nam major hominum pars ex proprio commodo ac voluptate, non ex publico bono, utilitate metitur, ut experientia constat. Fac ergo, homines ex utilitate virtutem, ac iustitiam extimare, ut Baillius opinatur; Quis impediret, ne homines occulte privatæ utilitatis, ac voluptatis causa aliis nocerent? Quis in Principibus viris passionis impetum cohiberet? Ubi debita legibus ac magistratibus obedientia esset? Nam subditi, dum testes deessent, nulla obligatione adstringi se crederent, ac testes si essent, si ad verum dicendum se obligatos neutquam putarent, nec quidquam metuerent ex falsa depositione, atque perjurio. Mitto alia, quæ in societate orientur incommoda, sublata religione, quæ divitiarum imperit, ac voluptate fruenti appetitus compestat; cum hæc dicta satis superque ostendant præcipuum vinculum esse, ac civilis societatis fundamentum. Quod ex eo quoque comprobare possemus, quia omnes Legumatores, quorum ex historiis memoria superest, ex religione suis præsidium quæsiere legibus, ut agendo de convenientia & necessitate revelationis ostendimus.*

Opponit Baillius, homines ad pacta servanda, & ad reliqua civilis societatis officia sine religione obligatos haberi posse; nam ex consideratione finis humanæ societatis, neque ex ipsa rerum convenientia, non secus ac alii homines possunt cognoscere honestum, & turpe, iustum, & iniustum, bonum, & malum; ad id enim cognoscendum nihil requiritur, nisi attentio ad rerum convenientiam, & fines, ex quibus honesti, & turpis, iusti, & iniusti cognitio pendet: Si id cognoscere possunt, ergo censere quoque possunt se obligatos esse ad ea præstanda, quæ honesti, iustique notiones suggerunt, adeoque sine religione vinculum humanæ societatis in illa obligatione positum conservaretur.

Respondeo primum, paucos esse homines, qui ex rerum convenientia, atque fine, iusti honestique notionem, atque obligationem ad obeunda societatis officia intelligere possint, sublato religionis subsidio. Nam affectus & cupiditates nec lege ulla superioris regulata, nec metu supremi Censoris & Vindicis refrænata, rationis lumen in majori hominum parte extinguunt, aut ita satem autocarent, ut præter passionum impetum, nullam aliam legem sentirent; sed cum Aristippo, aliisque Atheis uno ore clamarent, *Nil esse naturæ turpe, si vulgari, hoc est, ex religione, quæ vulgi ma-*

gistra est, orta solvatur opinio. Deinde actionum humanarum moralistas sine libertate, atque vera obligatione existere nequit; Atheorum vero plerique libertatem homini adimunt, & obligationem omnem; cum hæc non nisi ex superiore Jubente, atque vetante haberi possit. Dictata ergo rationis, religione sublata, pro consiliis haberi ad summum possunt: at ex consilio obligatio illa non oritur, quæ necessarium est humanæ societatis vinculum, cuius scilicet infractione homines se peccare, ac poenæ certo sequendæ obnoxios fieri omnino credant.

Sed regetur Baillius, naturam sine religionis præsidio incitamenta præbere apta ad societatis vinculum fovendum, atque servandum; honesti enim amorem suggerit, atque laudis magnam cupidinem. Hæc vero tantæ virtutis sunt, ut sine religione ad homines obligandos sufficiant, ut datam fidem, ac reliqua servent officia.

Responsio vero præstata est. Primum, quia vinculum societatis omnes, ac præsertim multitudinem adstringere debet, pauci vero homines sunt, quos amor honesti, laudisque cupido liget. Deinde laudis, gloriæque amor fere semper conjunctus est honoris, divitiarum, ac magnæ potentie appetitus, cum hæc res magnam apud plebem gloriam, sive existimationem obtineant. Hujusmodi vero appetitus honesti amorem facile extinguere, vel præpedire, dum occasio esset comparandi divitias, & auctoritatem, etiam cum magno reipublicæ dispendio. Denique ex illis hypocrisis, non vera virtus oriri posset, quæ à publicis advocat hominem sceleribus, sed privati laxat habenas. Dum vero post Lucretium fingit amorem gloriæ cohibere hominem posse à privato quoque scelere, quod timeat, ne id in somnis, aut in phœnisi palam ab ipso fiat; perurum putumque figmentum, ac desperatæ causæ argumentum est.

At, inquit, quos honesti gloriæque amor non compestat, nec persuasionem ex religione ortam cohibere posse; ideoque hanc supervacaneam esse. Nam experientia constat, homines in vitia instituenda non sequi, sed contemnere passim philosophiæ ac religionis principia. Stoiici enim, aliique Fatalistæ passim usurpabant exhortationes ad virtutem & bonum libertatis usum, etsi libertatem ipsi negarent. Et christianorum plerique perverse vivunt, licet religioni fimmissime adhaereant.

Resp. atque principio ajo, non omnes Stoicos homini libertatem admissæ, ac Fatalistas, negata quoque libertate, utiles habuisse hortationes, quibus majus virtuti pondus adderetur, quò in virtutem potius, quam in vitia homines traherentur. Deinde principia illa intimo naturæ sensui adversabantur, quo libertatem in nobis experimur: quamobrem mirum esse non potest, quod aliquando non philosophiæ principia, sed intimum sensum sequerentur. Quod spectat ad persuasionem, quæ ex fide christiana est, atque illius principia, hæc semper cupiditatibus obsistunt, ac vim exerunt suam. Dum liber sit rationis usus ostendendo bonum, quod ex virtute est, ac malum, quod ex vitio imminet, cohibet illas & vincunt; dum vero vehementi ac turbida commotione obscuratur rationis vis, & præpeditur, cupiditates quidem in transversum homines abripiunt, sed tunc per internam conscientiam, & remorsus inde sequentes, ratio hominem reprehendit. Ex quo apparet, religionis principia perpetuum in homine contra passionem laetam ponere. Contra vero Atheismus cum non aliud bonum sequendum, ac malum vitandum offerat homini, quàm quod per sensum offertur, principia illa usurpat, & probat, quæ cupiditates, & libidines fovent. At principia hæc honestatis amorem destruant, & laudis, gloriæque desiderium ad vitia humanæ societatis quàm maxime inimica impellunt. Si ergo in iis, quos religio internis conscientie stimulis, & metu poenarum compestat, tantum potest passionum impetus, ut videant plerumque bona, meliora probent, ac deteriora sequantur; quis credat in Atheis vim appetitus principiorum auctoritate roboratam, & auctam; non ita passionibus vitios-

que indulgere, ut societatis civilis vinculum omnino dirumpat?

At vero, Atheismus in depravatam vitam homines non ducere; quia Athei, quæ historia recenset, virtutibus ornati exhibentur, ut Diagoras, & Theodorus ex Græcis, ex Romanis Cassius, & Atticus, atque ex recentioribus Vanninus, atque Spinosa. Addit præterea, gentes fuisse, ac etiam nunc reperiri, quæ in privatis familiis sine religione vivunt; has vero facilius posse in societate civili sine religione conservari, ubi præter naturæ dictata, atque honestatis amorem, civiles leges habent.

Resp. atque nego, Atheismus in depravatam vitam, quæ societati civili obsit, homines non inducere. Hæc autem, quos ipse asert, paucissimi sunt, ac talis fortasse indolis, quos amor virtutis afficere, & movere poterit, & quos studium declinandi apud multitudinem invidiam, & conciliandi propriæ sectæ existimationem, retrahere à vitis potuit. Ergo vero plura in iis vitia fuisse contendendo, quæ religio sustulisset, & quæ data occasione societati quoque noxia fuissent; quis enim à superbia, ab ambitu, & à vitis inde profluentibus illos absolvat?

Quod secundo loco opponitur, falsum omnino est, ut infra ostendemus. Si vero id quoque daretur, non inde sequeretur, posse sine religione civilem societatem consistere. A sociali enim in una familia vita, ad vitam civilem nullam consequitio est: Ibi enim unius familie homines nondum fortasse divitis bonis vivunt; in civili societate innumeris sunt homines gradu, divitiis, studiisque divisi, atque ad commoda innumera inhiantes, de quibus privatæ familie nec cogitant quidem; hos vero affectus, si religio desit, nemo ita compestat, ut societatis diu saltem consistere valeat.

Corollarium.

Si religio tantæ privatis hominibus, ac civili societati utilitatis est, ac ad felicitatem necessaria; Ergo non ut res commentitia, sed ut bonum quoddam rationali creaturæ concessum exhibetur, quo optatam felicitatem persequatur. Id sane ex dictis præsumi jure meritoque posset, sed ut omnia Atheorum fundamenta detegamus, ac funditus omnino evertamus, expendamus religionis originem.

Pars altera.

De religionis origine.

Hæcenus de utilitate, & necessitate, dicendum ergo est de ejusdem origine, quam divinam esse, paucis demonstrabimus. Itaque sit

Propositio prima.

Nulla gens est ex antiqua historia cognita, quæ religione caruerit.

Demonstratur, ac principio veluti res ipsis Atheis explorata statuitur, omnes civiles gentes, quas antiquissima recenset historia, in civili societate positas, religionem aliquam habuisse, scilicet, Hæbreos, Chaldaeos, Ægyptios, Phœnices, Indos, Persas, Arabes, Getas, Gallos, Germanos, Græcos, Romanos, aliosque populos, quorum memoria superest. Id enim adeo persuasum omnibus fuit, ut Plutarchus adversus Colorem Epicureum confidenter scripserit: *Facilius urbem condidi sine solo posse puo, quam opinionem de Diis penitus sublata civitate contra, aut constare; et ut Athei finxerint, cum societate civili ortam religionem esse, ac solum apud gentes immanitate efferatas, & extra leges positas homines sine religione ulla reperiri posse, separaverint.*

Sed ne has quidem gentes invenire unquam poterunt. Nam Academicus Cotta apud Ciceronem *lib. 1. de natura Deorum* provocavit quidem ad hujusmodi gentes veluti ad eas, apud quas nulla suspicio Deo-

rum esset, sed nominare ac designare nullam potuit, & Cicero ipse tum *lib. 1. Tusculanarum questionum cap. 13. tum lib. 1. de Legibus cap. 8.* affirmat, adeo alte insidere omnium cordibus sensum divinitatis, ut falsum multi Deum colere maluerint, quàm nullum. Nec solum Cicero, sed quotquot fuerunt gentium Sapientes palam testati sunt nullam fuisse unquam gentem, quæ religione careret; ita Plato *de legibus lib. 1. cap. 10.* ita Aristoteles *ad Nicomach. lib. 10. cap. 11.* ita Seneca *cap. 117.* ita Artemidorus *lib. 1. cap. 9.* ita Ælianus *var. hist. lib. 2. cap. 13.* ita Maximus Tyrius *diss. 1. ita Sextus Empiricus lib. 1. contra Physicos cap. 61.* ita Dion Chrysostomus nuncupatus, ita denique Julianus *epist. ad Heracl.* ubi hæc habet: *Omnes ante doctrinam numem esse aliquod persuasi sumus, eo respiciendum, ad eum præparandum, credoque animos nostras sic se habere ad Deum, ut visu prædita ad lacem.* Iis vero addi quoque potest, Lucretium hanc Epicuro suo laudem tribuere, ut omnium mortalium primus adversus religionem ausus sit aperte pugnat. Itaque antiquis omnibus gentium Sapientibus, atque Philosophis persuasum omnino fuit, nullam tunc detectam fuisse gentem Religionis expertem. Ea autem, quæ Baillius contra opponit, præterquamquod ex iis, quæ diximus in *art. de Pantheismo*, facile dissolvuntur; adversus tantam omnium Sapientium consensionem, nullius momenti reputanda sunt: tum quod ad impios gentium, quas *Atheas*, & sine religione vocant, mores Atheismi nota referri commode possit; tum quod ita appellari à nonnullis consueverint gentes, quæ externo religionis apparatu careant; qui apud cultos populos vigerent; tum demum quia omnes fere illæ narrationes dubiæ sunt; qui enim ea referunt, vel fertur, vel putatur, aut fama est, scribere solent. Quæ quidem expressiones suspicionem, non vero animi persuasionem designant. Ita Mela *de Asiaticis*; & Strabo *de Æthiopicis*, qui ad torridam habitant; ita & alii *de Gallacis*, seu *Lusitanis* scribunt; quos tamen religionem habuisse ex aliis monumentis constat.

Propositio secunda.

Gentes omnes hac nostra quoque ætate cognita aliquam religionem habent.

Demonstrat. Omnes fatentur, politas omnes nationes, atque in civili societate viventes gentes in Europa, in Asia, in Africa, & in America, religionem habere; ac satis obvise sunt descriptiones ex accuratis virorum relationibus; qui regiones illas perlustraverunt, in quibus hærum gentium mores, religiones, sectæ, dogmata, errores, superstitionesque exponuntur. De solis quibusdam barbaris controversia movetur, quos Petrus Baillius ex suspectis quibusdam relationibus veluti Atheos tradidit, ut inde efficiat, generalem non esse totius humani generis circa religionem consensionem, ac posse sine religione civilem societatem consistere. At à plurimis gravissimis viris ex omni Europæ parte, accuratissimarum relationum ope Bailli impostura detecta & confutata fuit. Præcipua autem monumenta, quæ cujusque gentis, etiam silvestris gentis, religionem probant, collegere, atque referunt duo illustres ex Dominicana familia scriptores, scilicet, Thomas Vincentius Monilia in præfatione ad opus contra Fatalistas, & Jo. Vin. Patuzzi in opere *de futuro impiorum statu cap. 9.* Nos vero pauca ex his recensebimus, quæ tamen satis visa sunt ad rem conficiendam. Primum itaque ex Thevenotti relatione Baillius *Castro*, & Hottentotos Africae populos in regionibus Capiti Bonæ spei finitimis habitantes Atheismi accusaverat. At plures fuere accurati viri, qui post Thevenotium regiones illas adiere, & vitæ gentis, moresque illorum hominum explorarunt, qui uno ore testantur, præter paucos, qui Mahumedanam religionem sequuntur, reliquos unum Summam, ac Supremum Deum agnoscerent, eumque magnum Ducem vocare, ac lucam, solemque adorare, & plerasque ceremonias

niae habere. Horum testimonia satis obvia sunt in collectionibus, quae prodire itinerariorum. Ex his autem unum laudare sat erit Petrum Kolben Batavum, qui decem annis in illis regionibus commoratus est; quique illorum hominum lingua comparata, summa cura eorum mores, religionemque scrutatus est: Is in descriptione Capitis Bonae Spei germanice primum edita, ac deinceps gallice, illorum hominum religionem fuisse exponit. Ab Africa ad Americam, sive ad gentes in novo Orbe recenter detectas, gradum facimus. In his regionibus occurrunt r. Canarienses, quos Columbus religionis expertes exhibuerat, at ex historia, quam habemus, hujusmodi insularum subactionis, constat, gentes illas unum Deum nosse, qui praemia virtuti, vitis vero supplicia in alia quoque vita paraverit. 2. Accusati reperiuntur Caribae insularum Antillarum Incolae: de his autem scribit Roschafaut in eorum historia mortali, quod agnoscat alium Deum bohi, alium mali principium, atque hunc vocare *Magoba*, & Sacerdotes istidem habere, quos *Boyes* appellant. 3. Brasilienses, quos ex relatione *de Leri* etiam Lockius asseruit, nec Deum nosse, nec nomen habuisse, quo divinitatem experirent; Sed constat ex *Lacæ de origin. gent. Americ. & Magrav. de Brasil. Rige cap. 9.* hos Deum Summum agnoscere, quem *Tupa*, & *Tupana* nominant, etiamque per Sacerdotes sacra facere. 4. Silvestres homines *Canada*, quos *Huronos*, *Sauriquos*, & *Armouchios*, vocant, ex testimonio *Sagard*, & *Lescarbot*, sine religione praedicantur; adest vero egregium opus P. Josephi Fider. Lafitau Societ. Jesu de moribus Silvestrium Americanorum, in quo illorum religio accurate describitur, & cum simpliciorum terrae habitatorum religione comparatur: & de his qui in Virginia, & Florida sunt, refert Dominus Winlow, qui unus ex primis plantatoribus in nova Anglia fuit, didicisse à barbaris, illos agnoscere unum Deum Supremum, & alios inferiores; atque ita cortextit, quae antea externa deceptis specie scripserat, scilicet, Deum homines illos non agnoscere. Ex illius autem confessione facile intelligere est, primos illos peregrinatores, qui nec sermonem habere poterant cum hominibus, quorum linguam ignorarent, nec adhibito interprete eosdem explorant, deceptos ex eo fuisse, quod de religione ex externo templorum, ministrorum, rituumque apparatu judicaverint, ac scripserint, vel nulla se deprehendisse apud gentes illas religionis indicia, vel pauca tantum, ut dixere Le Maitre de habitatoribus Insularum Meridionalium, & Schouten de his, qui sunt in Insula *Jedo* prope Japoniam. Atque haec satis visa sunt ad ostendendum, omnes cognitias hac aetate nostra gentes etiam barbaras, atque silvestres, Supremum Numen spe praemii, metusque supplicii alterius vitae colere, atque non solum suspectas, sed etiam falsas omnino esse illorum hominum relationes, quas Lockius, atque Bailius adhibuere, ut demonstrarent, homines esse, quibus nulla divinitatis suspicio sit.

Propositio tertia.

Religio nec Legistorum, nec privatorum hominum communem est.

Ut clarior res fiat, nonnulla principio observare necesse est. Primum, aliquando apud Scriptores religionis nomine quemcumque cultum generatim significari, quo sensu dicitur, nullam gentem sine religione esse; aliquando vero pro externo apparatu, dogmatibus, & doctrina ad divinitatem pertinente; atque ita *Cicer. orat. pro Fontejo* dixit; *Gentes pro suis religionibus bella suscipiunt*, & alii antiqui Scriptores aliam Aegypti, aliam Persarum, aliam Graecorum, & aliam esse Romanorum Religionem dixerunt: atque eodem sensu nos aliam Judaeorum, aliam Christianorum religionem esse passim affirmamus.

Deinde certum est, religioni, quam natura suggerit, plura addita esse per veram, & divinam revelationem; apud Judaeos, atque Christianos, & per illo-

rum quoque auctoritatem, quibus Deus decernendi ea, quae ad divinum cultum spectant, potestatem fecit: apud gentes vero, primum privatorum superstitione, deinde callidorum quoque Legistorum impostura. Nam constat ex historia, privatos homines etiam atque magis constituta essent in mundo imperia, varias sibi affingere consuevisse divinitatis species, atque his, & etiam nonnullis Creaturis, divinos tribuere coepisse honores; & ex *Diodoro Siculo lib. 1. & 5.* & *Ephoro* apud *Strabonem lib. 10.* atque ex aliis Scripturibus apud *Suidam*, antiquos omnes Legistores, quorum memoria superest, populorum credulitate, & superstitione abusus ita fuisse, ut commenti sint, à Diis, qui in maxima veneratione apud populos essent, se legatos fuisse ad leges, quibus etiam religio praescriberetur, ferendas: Sic *Anaxi*, & *Mnevis*, apud Aegyptios leges ab *Herna* sibi datas commenti sunt. *Zoroaster* apud *Baetianos*, & *Zamolxis* apud *Getas*, à *Dea Vestra*, *Zathrostris* apud *Arimaspos*, à *daemone*, seu bono genio; *Rhadamanthus*, & *Minos*, *Cretensium* Reges, à *Jove Cretensi*, *Triptolemus* apud *Athenienses*, à *Cere* gentilitia *Dea*, *Pythagoras*, & *Zaleucus* apud *Crotoniatis*, & *Loxrenes* à *Minerva*; *Lycurgus* apud *Lacedaemonios*; ab *Apollino*; *Romulus* à *Deo Conso*; *Numa* à *Nimpha Tiberis* suas leges sibi traditas gloriabantur.

Præterea constat etiam ex istis historicis, atque ex *Herodoto*, Legistorum, quos diximus, divinos hominibus nonnullis decrevisse honores, ac in Deorum numerum eos retulisse, qui republicam fundassent, aut de eadem optime meriti haberentur, & mysteria, quae *Eleusina* dicuntur, primum in Aegypto, deinde in aliis quoque regionibus stabilisse, tum ut ea plebi occultarentur, quorum cognitione religio vilisceret, ut Deorum genealogia, vita, mors, &c. tum etiam ut in his ea religionis capita constituerentur, quae magis ad republicam viderentur conferre.

Denique certum quoque est, eos, qui stabilitatem per Legistores religionem, ejusque mysteria contemneret, Atheos à gentibus habitos fuisse: hac enim unice de causa, ut nos aliis monimus, *Socrates*, & *Evehemerus* & etiam *Judei*, Christianique ab Ethnicis Aethiis accusati fuerunt, atque hujus generis fuisse antiquorum plerisque, qui *Aethi* nominantur, ex eo quod religionem Legistorum commentum assererent, luculentissima *Platonis* auctoritate comprobamus; is enim *lib. 10. de legibus* de his verba faciens, qui pro Atheis haberentur, hæc scribit: *Deos, o beate vir, primum affirmant, non tantum natura esse, sed etiam unice; ac legibus institutos; hinc feri, ut singulis regionibus, & populis proprii Dii sint, pro diversa eorum, qui leges rogant civitatum; ingenio, & indole. Itaque ii, qui primum asseruerunt, religionem esse Legistorum commentum, de sola religione loquebantur, quam callidi hujusmodi homines confixissent, non vero de ea, quae unius Supremi Numinis cultum decernat, qui nostri sollicitus sit, qui per præcepta, & præmia ad virtutem nos alliceat, & per supplicia etiam alterius vitae à vitis retrahat, cum hanc servandam esse religionem constanter illi crederentur. Vides ergo, quo labili fundamento innixi recentiores Athei religionem omnem callidorum Legistorum inventum afferant.*

Demonstr. modo propositio. Primum quia nullo antiquitatis monumento probant, Legistores, aut alios homines religionem omnem finnisse. Quando enim, & quoniam in concilio ad hoc convenere callidi homines ex omnibus terris, ut istud commentum humano generi persuaderent? Qui fieri potuit, ut nemine penitus discrepante in hujusmodi consilium convenirent omnes ejusque regionis homines, qui ut locis, ita vita, ac morum institutis tam immaniter invicem dissident? Et ut in tanta vite morumque diversitate post tot, ac tantas rerum mutationes, atque vicissitudines apud omnes omnino gentes cultas aequè, atque barbaras paucorum hominum commentum sarrum rectumque semper servaretur? Opinione enim commenta delet dies, & natura judicium confirmat; ut optime inquit

quit *Cicero*, ac ipsa experientia comprobatur, qua videmus linguas, leges, religionis ritus, atque alia ab hominum opinione, & arbitrio pendencia, perpetue mutationi, atque vicissitudini obnoxia esse.

Deinde cum ex *Mose*, tum ex aliis antiquis historicis constat, plures gentes in privatis familiis religionem servasse, antequam civilem societatem inirent; ac similes quoque gentes etiam nunc in America reperiuntur, in quibus religio viget, quin quidpiam unquam à Legistoribus acceperint.

Denique falsa omnino probatur hypothesis, quam *Athei* fingunt de conflictu ex metu ab ignorantia orto invisibili Numine, tum quia in adstruendo Supremo Numine docti, indoctique homines conveniunt, ac convenere semper: hypothesis autem illa solum apud indoctos homines locum habere potest; neque apud hos omnes, nam plerique sunt rudes homines qui hujusmodi timore non afficiuntur, ac plures etiam ob ingenii imbecillitatem, ad id confingendum inepti, divinitatis autem persuasio omnibus communis est. Tum etiam quia ex hujusmodi terrore confictus Deus, res esse debet formidolosae, truculentae, ac vite insidians; id enim ignorantis hominis menti offerunt tonitrua, atque metum, terroremque excitantia phaenomena. At religio semper, ac ubique Deum summe Sapientem, amabilem, de homine optime meritum, ac spem nobis ingentem tum praesidium in adversis, tum etiam aeternae felicitissimae vitae demonstrat, qualem, scilicet, indicant Universi structura, ac mirabilis rerum ordo, & varietas, ac certus, atque determinatus cuique finis.

Corollarium.

Si nulla gens cognita sine religione reperitur, incognitas quoque Australes, aliasque gentes religionem habere secundum analogiam regulas jure meritoque argumentamur. Sicut enim ea, quae aliis omnibus hominibus communia sunt, in hominibus quoque incognitis praesumuntur, ita & religio.

Propositio quarta.

Religio ex Deo est, qui eam primis parentibus indidit, ac per traditionem propagata, & initio sensu per rationem unum uniusque terrarum semper conservata fuit.

Demonstr. Si Religio semper, & ubique ab omnibus hominibus ratione utentibus conservata fuit, nonnulli ex Deo communi hominum parente esse potest, cujus consilio stabilita sit, cujusque providentia per traditionem de patre in filium propagata, ac per intum naturae sensum excitata, & conservata sit. Neque enim alia suppetit via, per quam Religio in homines omnes propagari, ac ab omnibus ubique locorum custodiri poterit. Inditum vero hominibus esse intimum sensum, quo ad Supremi Numinis cultum excitentur, ac traditionem religionem custodia non, facile patet; Nam quod homini etiam invito natura suggerit, id ex intimo naturae sensu oritur. Hac enim ratione constat, ex intimo naturae sensu prodire felicitatis amorem, ac propensionem illam, qua ad assentiendum propositioni evidenter cognita trahitur. Natura vero etiam invito homini Dei cultum, metumque suggerit, & inculcat, dum ex. gr. ob improbe facta homines de Deo ceteroquin non cogitantes, ac ipsos quoque Atheos damnat, ac metum hinc, atque timorem incutit. Nemo enim est, qui post patratum scelus conscientiae stimulum non experiat, ac malum sibi inde imminere non sentiat, ac metuat. Hunc autem metum ne Atheos quidem ipsos exuere unquam posse, fatetur ipse *Bailius*; testatur *Cotta* apud *Ciceronem* de *Epicuro* ipso, & ut alios mittam, asserit *Seneca* per hæc verba: *Alentuntur, qui dicunt se non sentire Deum esse; nam est sibi affirmant interdu, nocte tamen sibi dubitant.* Quid vero est, quod hanc dubitationem, hunc metum excitat, & incutit, nisi intum naturae sensus factum improbanis,

ac Dei reverentiam timoremque incutiens?

Scio, Atheos confugere solitos esse ad mundi aeternitatem, ut argumenta eladant, quae à nobis pro asstruenda divina religionis origine allata sunt. At quis miserum effugium non rideat? Nam mundum à Deo conditum esse, atque initio mundi hominem à Deo formatum fuisse, qui religionem ab eodem accepit modo à nobis supra indicato propagatam, tam certum est, quam quod maxime. Mundi enim, hominisque creatio, res facti cum sit, nonnulli ex historicis monumentis constare potest, eadem ratione, qua urbium, & imperiorum initia comprobantur. At quotquot extant monumenta, recenter mundum conditum, & hominum ex una à Deo constituta familia exordium demonstrant. Occurrit primum *Mosis* historia, quae librorum omnium, qui supersunt, antiquissima est: in hoc mundi generis, & qua ratione cum homo, tum res singulae formatae sint, accurate describitur; & ad homines quod spectat, primum usque ad universale diluvium humani generis ex una *Adami* Evæque familia propagatio recensetur; deinde à diluvio ad *Mosis* ipsius aetatem ex una, quae superiit *Noemi* familia. Designantur ibi distincte singulorum patrumfamilias nomina, mores, & anni, quos vixerint, ea perspicuitate, ac styli simplicitate, ut omnis omnino impostura suspicio excludatur. Accedit etiam ea, quae hic narratur de humani generis exordio, & propagatione, stabilita historie veritate nota esse debuisse illorum plerisque, quorum gratia *Mosis* historia conscripta fuit, ut consideranti Patriarcharum successionem ex uno *Adamo*, & annos, quos illos vixisse asseritur, manifestum fiet. Si ergo animadvertamus, veluti divinam ab universa gente *Hebraea* fuisse tunc susceptam mosaicam historiam, atque ita deinceps ad aetatem usque nostram conservatam, perspicuum erit, non posse, nisi per summam impudentiam, de illius veritate dubitari.

Deinde circa mundi generis, hominumque ex una familia propagationem reliqua humani generis monumenta cum *Mosis* historia consentiunt. Nam omnes nobis cognitae gentes mundum initium habuisse fatentur, ac nulla unquam gens fuit, quae nationis suae exordia, eaque parva, ex una nempe, aut paucis familiis non ostenderet, *Aegyptii*, testibus *Diodoro Siculo*, & *Laertio*; *Phoenices*, teste *Sanconithone*, *Chaldaei*, teste *Beroso*, *Persae* denique, *Arabes*, *Assyrii*, alique *Orientalis*, ut ex *Homero*, *Hesiodo*, alisque *Poetis* liquet, qui mundi nativitatem cecinere, ac mundum in tempore à Deo ex rudi indigestaque mole conditum, asseruerunt. Historicis, & *Poetis* accedunt etiam *Philosophi*, scilicet, *Thales*, *Pythagoras*, *Anaximander*, *Plato*, alique, & *Aristoteles* ipse *lib. 1. de Caelo cap. 10.* scribit, ante ipsum omnes *Philosophos* recentem mundi nativitatem habuisse; nec veram ipse putavit de mundi aeternitate opinionem, ut optime observavit *Grotius*, sed eam veluti hypothese adhibuit, quam aptiorem existimavit ad rerum originem explicandam. Quamobrem ex ipsa quoque *Aristotelis* confessione constat, semper, & ubique homines credidisse mundum in tempore conditum. Et sane nullus *Ocelo* *Lucano* antiquior reperitur *Philosophus*, qui mundum aeternum asseruerit, cujus assertio, veluti monstruosum paradoxum, ab universo humano genere explosa fuit.

Sed expendamus reliqua humani generis monumenta. Supra quatuor circiter annorum millia nulla humane historie monumenta supersunt; quae enim de sua antiquitate, & astronomiis observationibus jaclabant olim *Chaldaei*, ac nunc *Sinenses*; fabulosa, & falsa detecta, & demonstrata sunt ab *Huetio*, alisque eruditis viris, qui de hoc argumento tractarunt. Quotquot præterea extant monumenta, omnia probant, ex paucis, immo ex una familia propagatos homines esse. Parva in his occurrunt societatum civilium, & imperiorum initia in omnibus mundi partibus: artium, quae etiam humano generi omnino necessariae sunt, ut seminandi, metendique frumenti, vitum ex ubis exprimendi, ac reliquarum hujus generis scientiarum, legum civilium, superstitionis, idololatriæ, atque etiam atheis-

mi primi inventores auctoresque nominatim designantur, ut legere est apud Jaquelotium in opere *de existentia Dei*, & apud Auctorem principiorum religionis naturalis & revelate tom. 1. pag. 59. Quis vero fingat homines ex aeterno existisse sine scientia ulla, & sine artibus ad vitam cultum omnino necessariis, & qui ultimum prosus posteris monumentum reliquerint sui, reumque ab ipsis gestarum?

Nec male feriatis hominibus confugere licet ad eluviones devastationesque populorum: Nam per has, aut omnes, aut unius tantum, vel alterius regionis homines periere. Si omnes, undenam postea humanum genus instauratum, ac propagatum est? Qui fieri sine miraculo potuit, ut diluvium E. C. universale, ita omnes homines perderet, & omnia humani generis monumenta deleteret, ut nullum prosus remaneret vestigium, quo humanum genus antiquius indicaretur ætate illa, quæ per historias, ac reliqua monumenta demonstratur? Si vero dicant, per eluviones illas aliquos tantum perisse populos, cur supersites homines aliquam saltem antiquarum rerum memoriam, ac aliqua antiquitatis monumenta non conservaverunt? Qui fieri potuit, ut nequidem eluvionum, ac depopulationum memoria remanserit? Nullum ergo, nequidem apparens, Atheis effugium superest, quo moveri ad dubitandum possint, quin religio communi hominum cuiusque ætatis consensione adserta, & custodita, ex Deo sit, qui mundum condidit, ac homines, qui Deum semper coluerunt, ac colunt, quasi unde orti sint, recorderentur, & agnoscant, ut inquit Cicero, lib. 1. de Legibus.

Corollarium.

Habes ergo ex hucusque demonstratis, religionem à Deo primis hominibus inditam fuisse: per traditionem deinde ex patre in filium in omnes homines propagatam, atque intimo naturæ sensu ita semper, ac ubique gentium custoditam esse; ut licet pravi efferaque homines naturæ legem plerisque in capitibus depraverint: licet ignorantia, scordia, ac perversa hominum ratiocinatio veram divinitatis notionem in hominum plasticque corruerit, vel deformaverit: licet superstitio, & idololatria externum internumque cultum turpissime fœdaverint: & licet Epicuræi, Atheique convellere ex hominum animis studuerint omnem divinitatis religionisque persuasionem; tamen obliterari omnino nunquam potuit confusa supremi Numinis notio, nec deleri, aut profocari intus ille naturæ sensus, qui collendum metumque prædicat Deum omnia intuentem, ac supplicia alterius vite improbis hominibus minitantem. Ex quo apparet, depravari utique potuisse per indicatas causas religionem, deleri vero ac convelli ex hominum animis nullo unquam conatu potuisse, ac maluisse homines, falsos Deos, quam nullum Deum colere, ut olim ajebat Cicero.

Caput secundum.

De naturali religionis existentia.

Superiori in capite ostendimus, totum genus humanum adversus Atheos pugnare, ac nequidem Atheos ipsos improbo conatu potuisse unquam religionis persuasionem, ac metum supremi Numinis omnino exuere, atque ex eorum cordibus delere. Hoc itaque in capite causam tuemur totius humani generis, contra paucos homines, vitiorum fautores, ac manifestos virtutis inimicos, quos vel ipsi Ethnici humanitatis monstrata, ac perniciem humani generis dixerunt; & supplicia, vel saltem exilio puniendos censuerunt, ut legere est in Laertio, Plutarcho, aliisque antiquis Scripturibus. Horum hypothèses, quas in articulo de Pantheismo descripsimus, refutandas suscipimus. Caput vero dividimus in partes duas: In prima de Dei existentia, ejusque attributis; in altera vero de ejusdem Dei providentia agemus, qua officia illa homini præscribuntur, quibus naturalis religio constat.

Pars prima.

De Dei existentia, & attributis.

Dei existentiam adversus Atheos demonstratur, principio visibilia hujus mundi, & ea, quæ facta sunt, expendimus, quæ sane Dei existentiam, ac invisibilia ipsius attributa, ita nobis ostendunt, ut omnino inexcusabiles sint, qui Deum ex his non agnoscant, & colant. Ita enim natura comparati sunt homines, ut dum opera videant, quæ rationem, consilium, & artem expriment, illico intelligant ab eo perfecta fuisse, qui ratione, consilio, & arte polleret. Ubi vero major pulchritudo, quam in ornatu colorum? ubi perfectior ordo, quam in Universi, ac rei cuiusque partium dispositione? Ubi major constantia atque ars, quam in motu syderum, quam in plantarum, animantium, hominumque propagatione, atque motionibus? Quæ ars mirabilior esse potest illa, quam vel in rei minimæ ejusque partis structura intuemur? Scimus enim, quidquid artis in homine est, id ex harum structura consideratione deductum esse. Si ergo natura ipsa duce res, quæ artem & sapientiam artificis demonstrant, in sapientis artificis cognitionem nos ducunt, exploratum procul dubio cuique esse debet, visibilia hujus mundi, invisibilibus ejusdem Auctorem, Rectoremque potentissimum, & sapientissimum demonstrare.

Scio, opinari Stratonicos, Epicureosque ornatum mundi, resque omnes Universi ex cæco particularum impetu, aut ex varia atomorum combinatione prodire. At permissibilem hanc rerum combinationem in sinu materiæ, atque in ejusdem materiæ particulis reperiri; plura adhuc sunt, quæ hujusmodi hypotheseos falsitatem demonstrant. Nam in possibili ex. gr. colorum combinatione, combinatio illa procul dubio reperitur, in qua per egregii pictoris artem, pulcherrima pictura efficitur: & tamen insani universim habentur homines illi, qui perfectam picturam ex fortuito colorum casu, seu ex fortuita colorum projectione emersisse asserent. Nam cum hanc non modo casus, sed ne homines quidem efficere possint, qui certis regulis & arte instructi non sint; nonnisi per summam insaniam fortuito casu elaboratam diceremus, Quis ergo dicat, nisi stultissime, sine infinite sapientis arte, ornatum colorum hominesque, & res alias hujus mundi fieri potuisse? Rursus fingunt Epicuræi, ante hanc pulcherrimam rerum combinationem alias infinitas præcessisse. Si ita vero se res haberet, ubi nunc tanta in speciebus animantium & rerum similitudo? Cur ex hominibus ex causa nullus superfluit, qui unum tantum, vel plures quam duos oculos haberet, aut plures vel pauciores partes, quæ propagationis speciei non obsessæ? An non vident perfectam similitudinem, quæ in omnibus ejusdem speciei individuis reperitur, artem ac sapientiam artificis demonstrare, qui species rerum omnium condiderit, partesque singulis concesserit ad necessarios usus destinatas, cum ob individuorum conservationem, tum ob propagationem speciei?

At hæc levia sunt & contra infimum illum probabilitatis gradum faciunt, quem Athei pro se afferre possunt, graviora enim suppetunt. Nam falsum omnino est, combinationem illam, quæ in Universo reperitur, possibilem esse in fortuito particularum materiæ concursu, cæca tantum natura gubernante: etenim in hac Universi forma & rerum varietate, certæ motus ac proportionis regulæ sunt, quas sola sapientia præscribere & decernere possint: ex his enim sibi comparavit homo quidquid sapientiæ & artis habet; certos autem motus, & proportionis leges in cæca natura, in materia, ac in fortuita atomorum combinatione requirere, perinde est ac asserere, hominem, qui omni arte, sapientia, ac etiam ratione destitutus sit, ad perfectam artis normam, exactum opus perficere posse. Denique in hoc Universo homo reperitur mente, ac ratione præditus; ubi vero in atomis æternis, in vi genitricis illas agitante, aut in immensa materia, quam alii Athei fingunt, mentis & rationis causa sufficiens adest? Hæc

ergo mundi visibilia non solum sapientissimum & potentissimum Deum ostendunt, sed etiam falsitatis convincunt Pantheistarum hypothèses. At clarior demonstratur ex ipsa rerum contingentia.

Nam existit ens necessarium, quod scilicet ex se existit, & non potest non existere. Id evidens est. Evidens enim est, dari plura entia contingentia, quæ nempe aliquando non fuerit, ac natura sua indifferencia sunt ad existendum, vel non existendum. Nam intimo sensu clare intelligimus, aliquando non fuisse, & nec amplius existere homines, à quibus progeniti fuimus eadem evidenter constat. Atque ita etiam liquet, alios extra nos positos homines, animantia quæque, plantas, lapides, ac res alias hujus Universi, vel aliquando non fuisse, ac res non posse. Porro ea, quæ aliquando non fuerit, vel quæ ita exhibentur, ut clare intelligimus esse non posse, ut *Tellus, Sol, Astra, Cælum*, &c. in semetipsis sufficientem rationem existentia suæ non habent, alioquin non possent non existere, atque uti à seipsis existentiam haberent, ita intima sua virtute conservarentur, ac necessarie essent. Accedit etiam, hujusmodi entia, quæ contingentia cum sint, habere debuerunt initium, non posse esse ex nihilo, quia nihil nil potest efficere; neque à semetipsis, tum quia si à semetipsis producta essent, sufficientem rationem in semetipsis haberent existentia suæ, qua ut esse, ita & conservari possent, ideoque perire non possent, contra experientiam, vel evidentiam, qua illorum contingentia constat; tum etiam quia res eadem secundum eandem rationem nequit esse causa, & effectus; alioquin quia causa sui ipsius, seipsa prior, & quæ effectus, seipsa posterior esset; quod est evidenter falsum.

Itaque evidens est, contingentia omnia ab alia causa producta esse. Age vero: Vel causa hæc à semetipsa, & necessario existit, vel ab alio priore ente procreata fuit. Si primum: En ens necessarium. Si vero dicant, ab alia causa productam esse, atque hanc itidem ab alia in infinitum usque; ne hæc quidem in hypothese ens necessarium excludi potest. Pinge hunc in infinitum processum in humanæ generationis serie, in qua unus ab alio genitus sit homo, quin ad primum parentem humani generis deveniri possit. Hæc infinita esset effectuum series, quorum singuli producti essent; & in qua serie virtus, & sufficientis causa deesset, quæ effectus illi existerent: Nam singuli homines destituti essent virtute, qua fiant & existant; tum quia ab alio producti exhibentur, ac sunt contingentia; tum etiam quia si in semetipsis sufficientem rationem haberent existentia suæ, virtute hæc fieri, & conservari possent. At evidens est, singulos homines, ac res contingentia reliquas, virtute carere, qua conserventur; cum reluctante ipsa eorum natura pereant. Necessè ergo est, extra hanc seriem etiam infinitam dari aliquod ens, quod à semetipso existat, & quod in se sufficientem rationem, & virtutem habeat existentia suæ, & etiam rerum omnium contingentium. Hoc vero est ens necessarium. Neque fingant, contingentia esse individua, collectionem ens necessarium. Id enim perinde esset, ac fingere seriem rerum contingentium instar catenæ infinitis constantis annulis, quorum singuli ac omnes producti essent, atque adeo ab alio dependentes, catena vero ipsa improducta, ac ex se suspensa manens, quin in se sufficientem virtutem haberet, qua subsisteret, & quin sustentaretur ab alio. Evidens vero est, catenam hanc repugnare. Id enim esset fingere ens aliquod infinite durationis, quod nec à se, nec ab alio existentiam haberet. Ergo evidens idem esse debet, repugnare collectionem entium, quorum omnia, ac singula producta sint, ac esse non possint nisi ab alio, ipsorum vero collectio improducta, & independents sit. Est ergo evidens, existere ens necessarium, quod à se sit, quod in semetipso sufficientem existentia suæ, ac rerum omnium contingentium rationem habeat, & causa, & origo sit omnium contingentium. Id adeo verum est, ut nequidem Athei in controversiam revocare audeant. Ostendemus paulo infra, materiam præter entia contin-

FERRAR. BIBLIOTH. TOM. VIII.

gentia numerari. Interim per corollaria demonstrare oportet, ens necessarium esse Deum mundi Auctorem, Rectoremque.

I. Ex superiori demonstratione liquet, ens necessarium esse ens à se; quia ex se, non ab alio est, nec alia opus habet causa, ut existat, & conservetur.

II. Entis necessarii existentia in existentia necessaria, sive à se posita est. Nam id, quo posito res est, & quo sublato tollitur, quod primum in re concipitur, quodque rem illam ab omni alia secernit, atque attributorum omnium fons est atque origo, pro rei essentia, sive primario ejus attributo habetur; in ente vero necessario, existere, sive existentia à se, vel ut scholæ loquuntur *Asseritur*, id est, quo posito ens necessarium habetur, & quo sublato non amplius est, ut est evidens. Rursus *asseritur* est, quæ ens ad entis necessarii constitutionem determinatur, & quæ à contingentibus secernitur. Ex hac denique necessaria existentia veluti ex prima radice, atque fonte omnes istius proprietates deducuntur, ut mox apparebit. Existentia ergo necessaria, sive *asseritur* essentia est entis necessarii. Hinc Deus, ut se hominibus ens necessarium esse demonstraret, à Mose rogatus, ut quid ipse esset exponeret; respondit: *Ego sum, qui sum*, hoc est, ipsum esse necessarium, ac plenitudo entis.

III. Est æternum; Nam quod semper est, ac semper in se habet quidquid ei competere possit, id æternum dicitur; nam ejus duratio initio & fine caret, ejusque perfectio tota simul, & interminabilis est. Hujusmodi vero ens necessarium est; ejus enim natura ex se ipsa existentiam, & quidquid existit necessarie possidet; & nec à seipsa, neque ab alia causa, in nihilum redigi, aut imminui quidquam potest.

IV. Est prima causa, & fons omnium contingentium; Nam à seipso est, neque causam ullam habet, à qua pendeat: Contingentia vero cum nec à nihilo, nec à seipsis existentiam habere possint, causam existentia suæ non aliunde, quam in ente necessario habent.

V. Ens necessarium habet omnes perfectiones possibles. Quotquot enim possibles sunt perfectiones, vel necessariæ sunt, vel contingentes; nil enim in rerum universitate concipi potest possibile, quod non sit aut ens necessarium, aut ens contingens; nam præter ea, quæ natura sua existunt, ac non possunt non existere, & ea, quæ sunt indifferentia ad existendum, & non existendum, nil superest præter merum nihil. At in ente necessario sunt perfectiones omnes entis necessarii, & quotquot possibles sunt entia contingentia: De perfectionibus entis necessarii nemo dubitat, cum has absolute naturæ suæ necessitate possideat, qua necessariè sibi vindicat quidquid habere potest: De contingentibus vero facile patet. Nam hæc vel existunt, vel possibilis sunt: quæcumque existunt, existentiam suam, & quidquid perfectionis habent, ab ipso ente necessario acceperunt; quæ autem possibilis sunt, non aliunde possibilem existentiam, & perfectionem habent, quam ab ente necessario, cujus unice virtute produci possunt.

VI. Perfectiones entis necessarii infinitæ sunt, & nil imperfectionis admixtum habent; Nam in hujusmodi ente perfectiones omnes possibles continentur enim contingentium. Hæc vero infinitæ sunt; sunt enim infinita cum numero, tum etiam specie contingentia possibilis. Sunt etiam hujusmodi perfectiones illimitatæ: nam per absolutam naturæ necessitatem, quæ ens necessarium determinatum est ad existendum, determinat atque vindicat sibi modo omnium perfectissimo, scilicet respondente existentia necessariæ, quidquid ei compossibile sit. Sunt autem ei infinitæ perfectiones possibles, cum has in eo non repugnare clare intelligamus. Itaque cum causa desit, quæ imminuere illas, ac limitare possit, ac per existentiam determinatæ sint; qua perfectior concipi nequit, nonnisi illimitatæ esse possunt. Est ergo ens necessarium infinitum, & nihil imperfectionis admixtum habet, cum imperfec-

O a tio

tio defectus sit, in eo vero nihil deficiat.

Atque hinc patet, perfectiones, quæ dicuntur in scholis simpliciter simplices, cujusmodi sunt illæ, quæ nihil imperfectionis admixtum habent; in eo reperiri formaliter. Eas vero, quibus quidpiam imperfectionis admixtum sit, ut sunt corpora, & ea, quæ natura sua defectibilia sunt, atque ad interitum præproperant, virtualiter tantum & eminenter, cum quidquid in hujusmodi rebus perfectionis sit, infinite eminentiori modo in illo contineantur, ac produci ab illo possint.

VII. *Est etiam immensum*, tum quia absoluta existendi necessitas æque exigit esse ubique, ac alicubi: ergo cum causa desit, quæ unum, vel certum locum determinare queat, necessarie ubique esse debet. Tum etiam quia hæc ei perfectio possibilis est, cum concipere possimus spatium, sive expansionem immensam; cumque clare intelligamus, in qualibet illius expansionis parte ens aliquod contingens efficere posse. Si autem immensam expansionem concipere possumus, cui ens necessarium præsens sit, jam clare intelligimus, ei omnem præsentiam, sive immensitatem possibilem esse.

VIII. *Est immutabile*. Nam quidquid mutari potest, vel ab externa, vel ab interna causa mutatur: ens vero necessarium cum independens sit, ex externa causa mutationem subire nequit; neque ab interna, cum natura necessitate quidquid ei compossibile sit, necessitate possideat. Rursus mutationem experiri nequit ratione existentie, quæ ei necessaria est; ratione loci, cum sit immensum; ratione temporis, cum æternum sit, ac omnes temporis differentias complectatur, ac ratione perfectionum, cum natura sua infinitum sit. Est ergo immutabile.

IX. *Est Omnipotens*. Nam omnia potest, quæ possibilis sunt, cum nil possibile sit, quod in ente necessario existentie ac perfectionis suæ rationem sufficientem non habeat.

X. *Vivit voluntate, & intellectu præditum*. Nam hujusmodi perfectiones in entibus contingentibus reperuntur, in quibus non sunt, nisi quadam entis necessariis participationes. Deinde insunt in eo omnes possibile perfectiones infinite, ut demonstravimus; sunt autem hæc perfectiones ei possibile, atque modo infinite perfectio in eo reperiri intelligimus.

XI. *Est etiam liberum*; tum quod hæc ei perfectio non repugnet, tum quia rerum contingentium natura, atque contingentes leges, quibus eorum motus reguntur, ipsius libertatem designant; tum demum quia inter creaturas entis necessariis virtute conditas, homo reperitur, qui perfectionem libertatis habet. Hæc ergo in ente necessario modo infinite perfectio reperiri procul dubio debet.

XII. *Est spirituale, & incorporeum*. Etenim intellectu, & voluntate præditum est, atque extensum esse non potest: Nam est immutabile, & nihil imperfectionis habet: quod vero corporeum & extensum est, cum ex pluribus partibus coalescat, quæ dividi, ac separari, & novas figuras, novosque motus suscipere possunt, immutabile esse non potest, nec defectus, sive imperfectionis expertus. Tum quia in partes descripi posse, & mutari imperfectio est, hoc est, defectus immutabilitatis, atque perfectæ & constantis perfectionis. Tum etiam quia in corpore, & extensa natura desunt cognitio, & libertas, ac perfectiones omnes inde sequentes, ut in philosophia satis demonstratum est. Atque hinc patet, ens necessarium esse substantiam spirituales, insoitam, quam Deum vocamus.

XIII. *Est simplex*. Nam simplex dicitur, quod compositionis est expertus. In Deo autem nulla compositio esse potest: etenim immutabilis est, & infinite perfectus; res vero, quæ physice composita sit, cum in partes, ex quibus componitur, dividi possit, mutari potest, & ob divisibilitatem imperfecta est. Deus ergo nec ex mente, & corpore conatus est, ut Anthropomorphitæ opinabantur: neque mens est, cui nova accidentia superaddi possint, & quæ accidentaria quadam luce affici possit, ut Palamitæ commenti sunt; nec denique ex-

tens Spiritus est, ut Clarkius, alique arbitrati sunt, qui spatium Dei immensitatem esse asseruerunt: nam quod ita extensum sit, ex pluribus partibus coalescat necesse est, cum nonnisi per has extendi queat. Accedit etiam, quod si Divinus Spiritus ita extensus esset, vel quælibet pars ipsius Deus esset, vel non. Si primum, tot Dii essent, quot infinitæ illius extensionis partes. Alterum vero dicit nequit; nam si hujus Spiritus partes, vita, intellectio, & libertate carerent, neque harum collectio iis prædita esse posset. Denique si res ita se haberet, Deus totus ubique non esset, sed pars ejus in sole ex gr. in terra &c. immo pars tantum ipsius in ista rerum universitate reperiretur; quo quidem nihil absurdus. Quæ autem ratione Deus præsens loco sit, dicemus alibi.

XIV. *Deus unus est*. Nam est ens necessarium; entia vero necessaria plura esse non possunt, nam illud tantum ens necessarium est, quod non possumus cogitare non existens: omnia autem entia, uno excepto, concipere non existentia possumus: si enim novem ex gr. fingatur, octo inutilia esse facile concipiemus. Deinde est infinite perfectus: plura vero entia infinite perfecta dari non possunt, quia unum perfectione careret, quam alii haberent, ideoque omnibus quidpiam deficeret. Accedit etiam, infinite perfectum immensum esse, ideoque à nulla alia re excludi posse; omnipotens esse, ideoque potentiam experiri non posse contrariam, & ipsi æqualem omniscium denique esse, ideoque ignorare nihil posse. At si plura infinite perfecta essent, unum alterum è loco excludere posset; unius potentia alterius æqualem posset impedire; unus denique vim, atque consilia alterius independentis non intelligeret. Si vero dixeris, mendicare unum Deum posse ab alio vim agendi, & scientiam, quam diximus, jam independentiam, & entis necessariis notionem sustulisti. Denique ordo rerum contingentium, qui in hac universitate viget, unus Supremi Dei existentiam declarat. Atque hæc de præcipuis Dei attributis. Ut autem adversus Atheos res abunde demonstrata maneat, ostendendum suscipimus, materiam non esse ens necessarium.

Materia omnes contingentis characteres habet. Nam potest non existere; id enim clare intelligimus: etenim vel Universum plenum est, vel quidpiam vacui habet. Si quidpiam vacui in Universo sit, jam clare intelligimus, ibi materiam non esse, & quæ ratione concipimus materiam non existere ibi, eadem spatium omne sine materia esse posse intelligimus. Si vero vacuum non detur, concipere tamen illud nil vetat: quid enim prohibet, quominus spatium inter aulæ parietes interceptum omni destitutum corpore concipiamus? Si concipere possumus materiam non existere, ergo in idea materie idea existentie non reperitur, atque existentia necessaria ei non competit. Rursus materia habet omnes modos contingentis, & mutabiles: Sunt enim materie modi magnitudo, figura, motus, situs, soliditas, inertia &c. hujusmodi autem proprietates, seu modi contingentis, seu mutabiles sunt, nec aliter concipi possunt, quàm ut arbitrari effectus cause à materia distinctæ. Tum quia motus illi contrarii materie possibile sunt; tum etiam quia successive eodem materia induit, quæ quidem mutatio entis necessariis nature repugnat. Illos vero à causa arbitraria pendere, tum eorum contingentia ostendit, tum etiam ex eo liquet, quia ab indito materie motu illi repeti neutiquam possunt. Materie enim neque motus, neque vis motrix essentialis statui potest; tum quia sine motu à nobis concipitur, & veluti res indifferens ad motum, & quietem; tum etiam quia si essentialis materie motus esset, nulla ipsius pars quiesceret, immo nequidem quiescere posset, secus ac experientia docet, quæ plura quiescere corpora demonstrat, atque omnibus inditam ostendit vim inertie, quæ corpus quodcumque status mutationi resistit; tum demum quia motus, & leges, quibus materie motus regulantur, arbitrarij sunt; cum non sint ubique uniformes, ut Philosophi demonstrant de vi

gravitatis, cohesionis, repulsionis, & percussionis disputantes. Quæ cum ita se habeant, ita propositionem demonstramus: Quod proprietates non habet entis necessarij, & omnes proprietates exhibet entis contingentis, contingens est; materia vero destituitur proprietatibus entis necessarij à nobis expositis, & per omnes proprietates, quas habet, contingens ostenditur. Ergo.

Dices: ex nihilo nihil existit: ergo cum materia existat, quæ ex nihilo fieri non potuit, necesse est natura sua existere.

Respondeo ex nihilo nihil existere, quin causa præexistit, quæ efficere illud potuerit, quod idem est ac dicere, à nihilo nihil effici potest: at si causa præcessit, quæ creare rem potuerit, nihil prohibet asserere rem ex nihilo factam. Nam ens illud cogitans, quod in me, & in quolibet homine est, initium proculdubio habuit: perspicue enim intelligo non fuisse semper: è nihilo ergo potentissima cause actione conditum est. Si ens cogitans hæc ratione fieri potuit, cur non etiam materia? Deinde ens illud cogitans, quod in me est, voluntate sua efficere motum potest, ac motum sistere, ut quisque intimo sensu cognoscit. Si mens limitata tanta vi pollet, ut novum efficere valeat motum, mens infinite perfecta, ac infinita potentia prædita, poterit sane non modo motum, sed ipsam etiam substantiam voluntate sua efficere.

Dices: at intelligere non possumus, quomodo res ex nihilo fiat. Sed nequidem intelligere valeo, quæ ratione vis elastica, vel electrica, aut magnetica agat, nec proinde harum virtutum effectus in controversiam revoco. Immo nec intelligo, quomodo ad nutum voluntatis mee digitus moveatur unus, ac illico is deinde sistatur, & agitur alter, & tamen de iis dubitare non possum. Ergo quod intelligere nequeam, quæ ratione ex nutu divige voluntatis exierit ex nihilo materia, in dubium istius creationem revocare non possum, cum hæc per proprietates, & effectiones omnes veluti effectus infiniti arbitri exhibeatur.

Corollarium.

I. Ex dictis facile patet, falsam esse antiquorum fere omnium Philosophorum, atque Hermogenis sententia de duobus principis externis, altero efficiente, altero, quod fingeretur; ac falsam itidem esse doctrinam de duobus principis à Zoroastro apud Orientales traditam, ac per Simonem Magum in Ecclesiam traditam, juxta quam duo statuuntur æterna principia, bonorum unum, alterum vero malorum omnium fons, & origo. Ii enim omnes malum principium, vel materiam ipsam statuere, aut materiam una cum maligna ipsa indita virtute, ex qua maligni spiritus prodierit, ut Manicheorum plerique, atque Priscillianistæ somniant. Si materia, æterna, increata non est, sed Dei summe boni, ac potentissimi effectus, hujusmodi commenta à fundamentis evertuntur. Sophismata vero, quæ circa malorum originem opponunt in sequenti parte solvemus.

Pars altera.

De Dei providentia, atque officio hominis, quibus naturalis religio constat.

Providentiæ nomine rationem intelligimus, quæ per apta media finis procuratur. De Dei itaque providentia disputaturi inquiremus, num certum ob finem res condiderit, ac res singulas certa ratione in suum finem dirigit. Hæc enim inquisitio adeo cum Dei existentia connexa est, ut veteres non dubitaverint confidenter asserere, Epicurum ob negatam Dei providentiam rem sustulisse, ac solum Dei nomen reliquisse. Duplex autem distingui potest regimen, ac rerum cura, physica, & moralis: illa iis legibus continetur, quibus res omnes certo ordine dispositæ per quasdam naturæ leges in suum finem diriguntur; moralis vero in cura illa sita est, quæ creaturæ ratione, ac libertate

prædite ita legibus reguntur, ut indito quodam nature sensu, spe præmiorum, penarumque metu in certum finem dirigantur, hoc est, in optatam felicitatem. Fautis hic expendemus, quæ ad providentiam, ejusque proprietates spectant, & quæ contra ab impijs opponi solent; deinde hominis officia ab hac providentia præscripta designabimus, penas denique atque supplicia ostendemus, quibus ad hujusmodi officia præstanda eosdem impellit.

Propositio I.

Deus providentia sua omnia regit, & moderatur.

Dem. Posita infinita perfectione, quam sibi vindicat ens necessarium, evidens est, Deum providentia sua cuncta regere, & moderari. Cum enim in entibus contingentibus substantia reperiantur ab ipso condita, quæ intellectu, & sapientia prædite sunt, quæ certis sibi fines præfigunt, & apta ad illorum consecutionem media disponunt, & adhibent, facile patet, hanc perfectionem in Deo sine limitatione ulla reperiri. Rursus Deus operando, modo naturæ suæ convenienter agere debet; alioquin in actione ipsius cadere imperfectio posset; ergo non potest agere, nisi modo infinite sapientiæ suæ respondente: infinite vero sapientis est finem in agendo sibi proponere, ac aptissima ad istius consecutionem media adhibere. Item agere non potest, nisi modo infinite suæ bonitatis respondente; boni vero officii est, opus, quod fecerit, curare. *Quis enim deserat, quod ipse condendum putabit? Si injuria est regere, nonne major injuria est fecisse? cum aliquid non fecisse nulla injuria sit: non curare, quod fecerit, summa inclementia, inquit Ambrosius de off. cap. 13.*

Propositio II.

Dei providentia cum sapientia, sanctitate, justitia, bonitate, ceterisque possibilibus perfectionibus moralibus conjuncta est.

Dem. quia hæc perfectio; sive attributum est entis necessarij; omnia vero entis necessarij attributa absoluta necessitate perfectiones omnes illimitatas sibi vindicant, quæ sunt ipsi possibile. Omnes autem istæ perfectiones sua providentia componi possunt.

Deinde sapientia est cognitio, quæ finem eligit, & apta ad illius consecutionem media disponit, & adhibet; sanctitas est, quæ in recti, bonique amore consistit, quæque mala moralia, cujusmodi sunt peccata, atque vitia, omnino excludit; justitia constans voluntas agendi juxta æternas, & incommutabiles rationes, & præmia, atque supplicia tribuendi juxta merita, atque demerita; bonitas denique constans voluntas est beneficiendi, seu communicandi felicitatem creaturis; hæc vero dum non merentibus donâ largitur, gratias dum malis merita tribuit, misericordia; ubi vero malos punire tardat, longanimitas nuncupatur. Atqui hujusmodi perfectiones in Deo insunt; tum quia sine ipsis non esset infinite perfectus; tum quia harum vestigia, ex participatione ab ente necessario, in ipsis creaturis rationalibus reperuntur. Ergo juxta principia superioris stabilita, in Deo infinite perfectio reperiri debet.

Atque hanc sequitur etiam esse Deum infinite veracem, qui nec falli, nec fallere possit. Nam juste sapiens falli nequit, alioquin infinite perfecta ipsius sapientia non esset; in eo enim, qui decipitur, sapientia deest. Infinite autem bonus nequit fallere; decipere enim alium malum est, defectus est, ac rectæ rationi dissonum est. At in infinite bonum malum cadere nequit, alioquin infinite bonus non esset; quia defectum omnem non excluderet, quod ad plenitudinem bonitatis omnino necessarium est.